

Slachta Krisztina

Barátból ellenség?

A magyar rendszerváltás előzményei az NDK és állambiztonsága szemével¹

A keletnémet állambiztonság magyarországi jelenlétének² utolsó fázisát képezi az 1989-es év, melynek magyarországi eseményei, illetve a Stasi³ főállású tisztjeinek arra adott reakciója megelőlegezi az 1989-es őszi folyamán NDK-ban történeteket. Az egyre hatalmasabbá és ezáltal egyre lassabbá váló, szigorú katonai rendben működő keletnémet állambiztonsági szerv struktúrájánál, működési elveinél fogva nem tudta követni a történéseket, illetve ha rendelkezésükre is álltak információk, nem tudtak időben reagálni, hogy a kirobbanni készülő eseményeket célzott intézkedésekkel megelőzzék.⁴ A Stasi magyarországi jelenléte szempontjából az év fő eseményei a vasfüggöny lebontása, a határőrizeti rendszer teljes átalakulása, Magyarország csatlakozása a Genfi Menekültügyi Konvencióhoz, majd a Páneurópai Piknik és a szeptember 10-i határnyitás voltak. Mindezekkel párhuzamosan zajlott a BM szervezeti átalakítása, ami szintén megzavarta a Stasi rutinszerű tevékenységét. Az új helyzet a változásokra egyre lassabban reagáló keletnémet Állambiztonsági Minisztérium vezetésében is krízist jelzett, mire azonban a szükséges átalakításokra sor kerülhetett volna, addigra nemcsak a magyarországi és a nemzetközi, hanem az NDK-beli események is túlléptek a Stasin.

A Stasit – és egyben az NDK vezetését is – 1989 folyamán leginkább az osztrák–magyar határszakaszon található fizikai akadály, a „vasfüggöny” lebontásának híre, illetve Magyarországnak a Genfi Menekültügyi Konvencióhoz való csatlakozás foglalkoztatta.⁵ A magyarországi idegenforgalom fejlődésével és a valutabevételek növelésének folyamatos igényével párhuzamosan a nyugati turisták ellenőrzése tovább enyhült, ami egyre inkább ingerelte a Stasi munkatársait.⁶ A magyar állambiztonság

1. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2. Bővebben lásd: Slachta, 2014; 2016.

3. Ministerium für Staatssicherheit, MfS, Állambiztonsági Minisztérium, közkeletű nevén Stasi.

4. Gieseke, 2001: 248–262.

5. Gyarmati, 2010: 95–116.

6. Például: BStU MfS Sekr. Neiber Nr. 1003.

számára azonban 1989-ben a keletnémetekkel kapcsolatos ügyek már nem élveztek prioritást. A keletnémet turisták ugyan egyre nagyobb számban érkeztek, de a felgyorsuló események közepette ez a sajtó, a közvélemény és a politika szereplői részéről sem érdemelt különös figyelmet egészen addig, amíg jelenlétük végül ki nem kényszerítette a szeptemberi határnyitást.⁷ Ezen események közvetlen következményeként az 1989 őszén az NDK-t is elérő rendszerösszeomlás, majd pedig rendszer-váltás a keletnémet állambiztonság szervezeti átalakulását, végül későbbi teljes megszüntetését is eredményezte.

„Aggasztó jelek” az 1980-as évek első felében

Az 1989-es év fentebb kiemelt eseményei – ahogyan minden fordulópont esetében – nem voltak előzmények nélküliek: már a nyolcvanas évek folyamán megrendült az NDK vezetésének bizalma a magyar rendszerben, ahogy egyre sokasodtak azok a sajtóhírek, diplomáciai összefoglalók és állambiztonsági jelentések, melyek a magyarországi változásokról, gazdasági átalakulásokról, reformfolyamatokról számoltak be. Már az 1980-as évek elején készültek jelentések a magyarországi politikai és gazdasági helyzet átalakulásáról, aminek hatása lehetett például az idegenforgalomra is. Ilyen volt a magánszféra térnyerése, illetve a folyamatos és egyre jelentősebb áremelkedések,⁸ melyek közül a növekvő benzinár kapta a legnagyobb figyelmet.⁹ A folyamatos áremelkedések elégedetlenségeket okoztak a keletnémet turisták körében a fix összegben rögzített ún. „utazási pénz” miatt, mivel ez egyre nyilvánvalóbbá tette a szakadékot a kelet- és a nyugatnémet állampolgárok, de a blokkon belüli országok életszínvonalá között is.

Az áremelkedésekről nem tájékoztatták előre az NDK gazdasági, állambiztonsági vagy külügyi szerveit, így az 1980-as évek Magyarországra olyan jellemző folyamatos áremelkedések gyakorlatilag állandó biztonsági kockázatként jelentek meg a Stasi jelentéseiben. Az NDK gazdasága számára is problémát jelentett az árak emelkedése a turizmus növekedése miatt, hiszen egyre nehezebb volt előteremteni a Magyarországra vagy más szocialista országba utazó turisták számára az „utazási pénzt”, ami az útiköltség mellett a napi ellátmányt és szállást fedezte volna. A keleti blokkba irányuló idegenforgalomban kis mennyiségű NDK-márkát közvetlenül is átválthattak a tu-

7. Oplatka, 2008. 44, 82.

8. BStU MfS HA VI. Nr. 15718. 34, 48–49, 71.

9. Uo. 36, 44.

risták, de a szállás és az étkezés kifizetésére az utazási csekkek szolgáltak.¹⁰ 1983. szeptember 19-én például a következő rövid jelentés készült:

„Információ.

1983. szeptember 18-án a Magyar Népköztársaság televíziójában bejelentették, hogy 1983. szeptember 19-től a következő áremelkedések lépnek életbe. Ez az alábbiakat érinti:

– Kenyér és pékáruk	16–20%
– Cukor és cukortermékek	20%
– Étolaj, margarin	30% ¹¹

Az 1980-as évek végén az előírások kijátszására a keletnémet turisták kiutazásuk előtt igyekeztek minél több vámáru-nyilatkozatot összegyűjteni ismerőseiktől, azokat Magyarországra behozva pedig akár többször is felvehették a magyar bankokban a korábban kivitt termékek áfáját. Ez az 1980-as évek magyarországi áremelkedései után lett különösen súlyos probléma. 1988 januárjában pedig olyan kritikus helyzet alakult ki, hogy a korlátozó intézkedéseket jelentős lakossági felháborodás és tiltakozás kísérte.¹² Mivel a Magyarországra utazó keletnémetekhez képest elenyésző számú magyar turista akart az NDK-ba utazni, alig volt idegenforgalmi kereslet az NDK-márka iránt, az árfolyam pedig ennek következtében eltorzult. A problémával nemcsak az NDK Pénzügyminisztériuma, hanem az idegenforgalomért felelős Közlekedésügyi Minisztérium, a Minisztertanács és a NSZEP¹³ Központi Bizottsága, valamint az Állambiztonsági Minisztérium is foglalkozott.¹⁴

A magyarországi helyzetre vonatkozó jelentések másik csoportja az ország nemzetközi kapcsolataiban bekövetkező változásokra vonatkozott, mint pl. Magyarország csatlakozása az Interpolhoz. Ez utóbbi különösen a két baráti ország közötti bűnügyi jogsegély, illetve a kiadatás addigi gyakorlatának esetleges megváltozása miatt okozott riadalmat az MfS kelet-berlini központjában, ám ez végül – még – nem befolyásolta érdemben a keletnémet határsértők átadásának gyakorlatát.¹⁵

Az 1980-as évek változásai, a növekvő mértékű nemzetközi idegenforgalom és az abban látott fokozódó veszélyek hatására kibővítették a magyarországi operatív cso-

10. Az NDK-ban 1948-tól 1990-ig volt használatban az ún. keleti márka vagy NDK-márka. Ezt a nem konvertibilis, kizárólag belső használatra alkalmas fizetőeszközt szigorúan tilos volt az országból kivinni. A szocialista országokkal való kereskedelembe rubelalapú elszámolási egységet alkalmaztak, míg a nyugati országokkal a nyugatnémet márka vagy a dollár volt az elszámolás alapja. Ez a rendszer magában hordozta az NDK folyamatos valutaéhségének okait, az ország minden lehetőséget igyekezett megragadni, hogy konvertibilis valutához jusson (pl. a beutazó turisták pénzváltási kötelezettsége, vagy a nyugati turisták számára kötelezően igénybe veendő túlárazott idegenforgalmi szolgáltatások). Lásd Wolter, 2009: 95.

11. BStU MfS HA VI. Nr. 15718. 4.

12. BArch DC 20 I/4. 2256. 5.

13. Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED, Németország Szocialista Egységpártja, NSZEP, az NDK állampártja.

14. BArch DC 20 I/3. 1938.

15. BStU MfS Abt. X. Nr. 1415. 1–8.

port személyi állományát. 1985-ben miniszteri szintű javaslat született a turistaforgalom területére vonatkozó operatív munka javítására, az egységek személyi állományának bővítésére.¹⁶ Ezzel egy időben az egységek kibővítése azok területi decentralizációját is magával hozta, a magyarországi csoport esetében ezt a következőképpen tervezték: Budapesten egész évben jelen lett volna az egység vezetője a VI. Főosztály¹⁷ állományából, három további „operatív munkatárs”, egy titkárnő, valamint szezonálisan Siófokon, Balatonfüreden és Keszthelyen fél évig tartózkodott volna egy-egy munkatárs a VI. Főosztálytól, a turizmus és utasforgalom ellenőrzéséért felelős egyégtől. Az ekként létrejövő ilyen operatív csoport működésének megindulásáról nincsenek konkrét információk, de a levelezések és munkatervek tükrében valószínűleg 1985-től lépett életbe ez a rendszer.¹⁸

„Terepen” – papíron

Az operatív csoport munkájának előkészítésére is jellemző profizmus szintén az 1980-as évekre érte el csúcspontját, amit a kihelyezett tisztek számára készített háttérinformációkat összegyűjtő, útikönyv-jellegű kiadványok is érzékeltetnek. Az MfS nemcsak az egyes országokba kihelyezett tisztjei, hanem gyakorlatilag minden, a témában érintett munkatársa számára folyamatosan készített tájékoztató céllal összefoglaló kiadványokat, melyeknek a „Lesematerial” vagyis az „olvasnivaló” címet adták.¹⁹ A tájékoztató kiadványok és jelentések információáramlása kétirányú volt, hiszen azok fő célja a kihelyezett tisztek tájékoztatása volt, viszont az információk többsége éppen a „terepen”, legfőképpen pedig a Budapesten lévő operatív munkatársaktól származott.

A három Magyarországra vonatkozó „Lesematerial UVR” című kiadvány közül kettő 1980-ból, egy pedig 1983-ból származik.²⁰ A nyomtatott kis füzetek az MfS minden egységének vezetőjéhez eljutottak, így nagyobb körben fejtették ki hatásukat, mint egy-egy összefoglaló jelentés a magyarországi operatív helyzetről, illetve annak átalakulásáról. A kiadványok jelentős részében a német nyelvű Budapester Rundschau cikkeiből olvashatunk tematikus válogatást, melyek fókuszában az idegenforgalom mellett az ország gazdasági helyzete és nyugati kapcsolatai, valamint a politikai helyzet állt.²¹

16. A II. Főosztálytól érkezett egy-egy kémelhárító tiszt a három, turizmust ellenőrző operatív csoporthoz Budapestre, Prágába és Szófiába, valamint a ZKG (Szökések és Áttelepülések Megakadályozásáért Felelős Központi Koordináló Csoport) egységétől is kaptak egy-egy főállású munkatársat. BStU MfS Abt. X. Nr. 1415. 2, 8–18.

17. MfS HA VI. Útlevel-ellenőrzés, turizmus és utasforgalom ellenőrzéséért felelős főosztály.

18. Uo. 17, 43.

19. Például: BStU MfS ZKG Nr. 1602.; BStU MfS ZOS Nr. 2963.

20. BStU MfS ZKG Nr. 1602. Lesematerial UVR [MNK Olvasnivaló]; BStU MfS ZOS Nr. 2963. Lesematerial UVR.

21. BStU MfS ZKG Nr. 1602. Lesematerial UVR.

A szigorúan csak belső használatra szánt kiadványok közül az első 1980 februárjában készült,²² fókuszában a magyar–osztrák gazdasági és turisztikai kapcsolatok fejlődése, illetve Magyarország legjelentősebb idegenforgalmi partnerével, az NSZK-val való kapcsolat állt. Egy írás Helmut Schmidt budapesti látogatását, egy másik pedig az NSZK-ban megjelenő Horizont című magazint mutatta be, melynek egyik tematikus száma Magyarországgal foglalkozott. A kiadványban ezenkívül az 1980-as szezonra tervezett idegenforgalmi attrakciókat, új kempingeket, hoteleket, az új sebességkorlátozási szabályokat és a január 1-től érvényes új fogyasztói árakat tárgyaló hírek kaptak helyet.

Az 1980 márciusában kiadott összeállításban²³ sokkal több olyan konkrét információt olvashatunk, ami kifejezetten a következő szezonban Budapestre, illetve a Balatonra érkező operatív tisztek munkáját segíthette. Külön cikk foglalkozott a Magyarországra akkreditált nyugati újságírók, az országban forgató nyugati filmes stábok számának tendenciózus növekedésével, illetve küldő országaikkal és nemzetiségi összetételükkel. Nyugati kapcsolataink közül az osztrák kulturális intézet budapesti működését, valamint az NSZK-ban megrendezett magyar kulturális hetet emelték ki. A kiadvány végén részletes lista szerepel szinte az összes Balaton-környéki kempingről, meg tudhatjuk azok pontos címét, szolgáltatásaikat, férőhelyeik és parkolókik számát is.

A következő „Lesematerial” 1983 februárjában²⁴ szintén a Budapester Rundschau cikkei alapján készült, és azzal a megjegyzéssel jelent meg, miszerint „a szövegeket a NSZEP politikájának szellemében és a társadalmi összefüggések figyelembevételével kell értelmezni”.²⁵ A legtöbb cikk a vendéglátás apró hétköznapi részleteiről szólt, például a Balaton körül közlekedő „Piroschka”-vonatról, a siófoki „Pullovermarktról”, az új kempingezési lehetőségekről és a déli országrész láttnivalóiról.²⁶

A cikkek többségét magyar újságírók írták a Budapester Rundschau számára, ám nem azzal a szándékkal, hogy azok „operatív szempontból hasznos információkat” tartalmazzanak, hanem a Magyarországon, azon belül is főként a Budapesten élő német ajkúak – főleg nyugatiak – számára készültek „országimázt” építő céllal. Nem lehetett azonban könnyű egyszerre megfelelni a többi szocialista ország állampolgárainak, diplomatáinak és a nyugati olvasóközönségnek is. A magyar szerzők által németül írt, az országban élő, németül beszélő, illetve német anyanyelvű, szűk közönségnek készülő hetilap szerzői és írásai eleve megszépített képet mutattak Magyarországról. A Stasi munkatársai által válogatott anyagban ezek a hétköznapi témák az ország helyzetét bemutató és elemző jelentésekké váltak. Az NDK vezetése – és egyben a Stasi számára – az egyik legfontosabb feladat állampolgáraik minél her-

22. Lesematerial UVR, 1980 Februar. Uo. 1. (Az egész füzet egy oldalszámon szerepel.)

23. Lesematerial UVR, 1980 März. Uo. 2. (Az egész füzet egy oldalszámon szerepel.)

24. BStU MfS ZOS Nr. 2963. Lesematerial UVR, 1983.

25. Uo. 2.

26. Uo. 60, 66.

metikusabb elzárása volt a nyugatnémet hírektől, bármilyen olyan információtól, ami „elcsábíthatja” a keletnémeteket, vagyis disszidálásra készítheti őket.²⁷

Az operatív csoport tevékenységére vonatkozó iratállományban egy lapokból összefűzött, útikönyvként funkcionáló dosszié is fennmaradt.²⁸ A kézzel fűzött, minden bizonnyal csak egy példányban létező és folyamatosan bővített mappa keletkezési időpontja nehezen meghatározható: a benne foglalt információk és jelentések dátumozása alapján 1981–1986 közé tehető, ám egy kitépett füzetlapon, kézzel írva az 1989-es benzinárakat is megtalálhatjuk benne.²⁹ A mindössze egy példányban létező „útikönyv” szabályos tartalomjegyzékkel kezdődik, amelyből rögtön megismerhetjük a szerkesztő vagy szerkesztők szempontjait, és egyben világossá válik annak rendhagyó jellege is: minden adat a „bevetési” országra vonatkozik.³⁰

Az ország rövid földrajzi, gazdasági és politikai jellemzése után – egy hagyományos útikönyvhöz képest rendhagyó módon – a két ország között érvényben lévő szerződések, egyezmények, együttműködési megállapodások szövegei következtek, és csak ezután az ország nemzetközi idegenforgalmának jellemzői. Külön fejezet foglalkozott a magyar határ- és tranzitforgalom adataival, a főbb tranzit-útvonalakkal, a légit közlekedés lehetőségeivel és fejlődésével, valamint egy újabb fejezetből az utazásra, vízumkötelezettségre, vámszabályokra, úti okmányokra vonatkozó szabályozásokat is megismerhették az operatív munkatársak. Az aktuális információk – a növekvő fogyasztói árak, a benzin, a szállás, a hotelek, a kempingek és a magánszállások „naprakész” költségei – az utolsó fejezetben kaptak helyet.

Már néhány címszó alapján is kiderül, hogy egy útikönyvhöz képest rendhagyó kötettel állunk szemben, mivel nem szokványos információk is előkerülnek a magyar idegenforgalomról, illetve magáról az országról. Kiemelték, hogy Magyarország az 1980-as évek elején a „szocializmus teljes körű felépítésének fázisában” volt: vezető ereje a munkásosztály, szoros együttműködésben a termelőszövetkezeti parasztok osztályával és a termelő értelmiséggel. Az állam berendezkedésének leírása után az MSZMP-t, végül a Hazafias Népfront által vezetett demokratikus centralizmus vívmányait és az állampolgárok mindenre kiterjedő egyenjogúságát mutatták be.³¹ Az ország politikai viszonyainak tárgyalását a Stasi-tisztek számára nélkülözhetetlen információk követték: a megyék és megyeszékhelyek pontos listája után a magyar állambiztonsági szervek felépítését és működését írják le. Pontos magyar megnevezésekkel olvashatók a nyilvános szervek nevei, mint például a „Rendőrfőkapitányság”³² – mivel az operatív tiszteknek az adott idegenforgalmi területek megyeszékhelyeinek kapitányságán volt összekötő tisztjük a magyar belügyi szervek-

27. Például: BStU MfS HA VI. Nr. 15826.; BStU MfS HA VI. Nr. 15827.

28. BStU MfS HA II. Nr. 38261. UVR [MNK].

29. Uo. 167.

30. Uo. 1–2.

31. Uo. 5.

32. Uo. 7.

kel,³³ illetve ha esetleg bárhol máshol lett volna szükségük segítségre, akkor azt bármelyik megyei kapitányságon is kérhették.

A hagyományos idegenforgalmi jellegű leírás középpontjában a Balaton szerepelt, az eddigiek után persze nem lehet meglepő, hogy ebben a részben sem a látnivalók szépségeiről olvashatunk, hanem jóval több az „operatív szempontból” is hasznos információ. A nyugati útikönyvek a többi szocialista országhoz képest Magyarország relatív fejlettségét, nyitottságát hangsúlyozzák. Ezeket emeli ki a Stasi is, csakhogy ez számukra egyre fenyegetőbb állambiztonsági veszélyforrásként jelent meg: ezekből a gyakorlati információkból szűrhatték ki a Stasi operatív tisztjei, hogy a kiemelt turisztikai desztinációkon hogyan lehetett – volna – elejét venni a keletnémet turistákat érő negatív, vagyis nyugati hatásoknak.³⁴

Információforrások – információmorzsák

A magyarországi idegenforgalomra vonatkozó információk mellett az 1980-as években folyamatosan, az 1989-es évhez közeledve pedig egyre több jelentés készült a magyar politikai helyzetről, az MSZMP-n belüli személycserékről, a társadalom hangulatáról, valamint 1989-ben az állambiztonsági szervek és a határőrség átszervezéséről is.³⁵ Az operatív csoport által szezonálisan az idegenforgalomban alkalmazott besúgók mellett egy különleges csoportot jelentettek azok a nem-hivatalos munkatársak, IM-ek,³⁶ akik NDK állampolgárokként, de állandó vagy tartós jelleggel a „szocialista külföldön”, azaz például Magyarországon éltek, például itt folytattak felsőfokú tanulmányokat, kiküldetésben dolgoztak, vagy házasságkötés miatt települtek át. Az IM-ek neveit tartalmazó jegyzékek alapján³⁷ az 1980-as évek második felében egyértelműen elkülöníthető két, egymástól független besúgóhálózat: egyik a szezonálisan a Balatonnál aktív, néhány hétre, nyaralások idejére kihelyezett IM-ek hálózata. A másik hálózat egész évben, folyamatosan működött, Magyarországon élő vagy kiküldetésben itt dolgozó NDK-állampolgárok beszerzése révén jött létre, tartóik pedig az egész évre Budapestre helyezett MfS-tisztek voltak. Fő feladatuk szerint az országban tapasztalható általános átalakulásokról, a közhangulatról, politikai és gazdasági jelenségekről számoltak be.³⁸

33. BStU MfS HA VI. Nr. 2449. 1–14.; BStU MfS HA II/10. Nr. 964. 1–5.; BStU MfS Abt. X. Nr. 61. 23–26, 34–35.

34. BStU MfS HA II. Nr. 38261. UVR. 48–89.

35. Például: BStU MfS ZAIG Nr. 5466.; BStU MfS ZAIG.Nr. 27531.; BStU MfS Abt. X. Nr. 61. 19–20, 36–89.

36. Például: BStU MfS ZAIG Nr. 5466.; BStU MfS ZAIG.Nr. 27531.; BStU MfS Abt. X. Nr. 61. 19–20, 36–89.

37. BStU MfS HA VI. Nr. 16549. 57–72.

38. BStU MfS AIM 13155/91.T.I/1. IM „Maca”; BStU MfS AIM 13155/91.T.II/1. IM „Maca”; BStU MfS AIM. 12893/91.T.I./1. IM „Uwe Berger”; BStU MfS AIM 12893/91.T.II./1. IM „Uwe Berger”.

A VI. Főosztály 1988-ra vonatkozó teljes körű IM-jegyzéke szerint a Stasi bolgár operatív csoportja 21 fős önálló hálózatot tartott, a csehszlovák 25 nem hivatalos munkatársat foglalkoztatott egész évben, míg a 18 fős magyarországi hálózat volt a legkisebb. Az 1980-as évek közepén kezdték meg ennek a hálózatnak a kiépítését, aminek a munka-dossziék tanúsága alapján sokkal inkább feladata volt a magyarországi változásokról, a közhangulatról való beszámolás, mint az itt nyaraló keletnémetek megfigyelése. A hosszú kiküldetésben Magyarországon dolgozók is inkább jelentettek saját – gyakran szintén szervezett – kollégáikról, azok nyugati kapcsolatairól, mint az intézményeiket látogató honfitársaikról, azaz az operatív csoport eredeti célszemélyeiről. Mindemellett a magyar állambiztonsági szervekkel való együttműködés iratainak ismeretében bizonyossággal állíthatjuk, hogy ennek az állandó ügynökhálózatnak a méretéről és mértékéről a magyar belügyi szerveknek nem volt tudomása.

A tartósan a „szocialista külföldön” élő keletnémet állampolgárokból szervezett állandó hálózat létrehozását 1984-ben kezdte meg az operatív csoport a VI. Főosztály éves munkaterve alapján,³⁹ az erre utaló levélváltás a budapesti „Raabe Diele”⁴⁰ keletnémet étterem-sörözőben szakácsként dolgozó IM „René” munka-dossziéjában lelhető fel.⁴¹ Ebben az 1985. májusi javaslatban a hálózat kiépítése mellett egy állandóan Budapesten tartózkodó, ún. tartó-IM, FIM⁴² bevetését is javasolták. „Alfons” bevetésétől – a gyakoribb és főként a személyes kapcsolattartási lehetőség révén – a besúgók tevékenységének minőségi javulását várták. Az általa vezetett hálózat kezdetben a „Raabe-Diele” keletnémet étterem delegációvezetőjéből (IM „Werner”), egy pincérnőből (IM „Maria”) és a szakácsból (IM „René”) állt.⁴³

A „René” fedőnevű besúgót eredetileg a prágai keletnémet étteremben tervezték foglalkoztatni, ám 1985. április végi szervezésekor tevékenységét már eleve Budapesten kezdte meg.⁴⁴ Tartója, „Alfons” 1985. július elején adta róla az első jellemzést, miszerint „René” fiatalos, sportosan öltözködik, könnyen kapcsolatot teremt a fiatalokkal, miközben *„a kapott feladatait képes magabiztosan és felelősségteljesen ellátni, azok súlyát átérzi és messzemenőig támogatja az MfS munkáját”*.⁴⁵ Megbízásában alapvetően a „szocialista külföldön” tartózkodó NDK állampolgárok megfigyelése, különös tekintettel pedig az „államellenes emberkereskedelem”, valamint az illegális

39. Uo.

40. A „Raabe Diele” a keletnémet „Berlin” étterem sörözője volt a mai Szent István körút 13. alatt, a Vígshínnel szemben. Érdekes azonban, hogy az iratokban egyszer sem említik magát a „Berlin” éttermet.

41. BStU MfS AIM 6084/88. „René” I/1. 147.

42. FIM, azaz Főosztály-IM, olyan nem hivatalos munkatárs, aki további IM-ek tartását végezte. Blum, 2009. 32.

43. BStU MfS AIM 6084/88. „René” I/1. 148–149.

44. Uo. 133, 268, 270–271.

45. Uo. 151–152. A pályaudvaron belüli pontos találkozási helyről még fényképeket is mellékeltek a tartó, HIM „Alfons” számára. Uo. 160.

határátlépés előkészületeinek kiszűrése, az arra utaló feltűnő jelek jelentése volt a feladata.⁴⁶ Gyanús lehetett az a keletnémet, aki „nem-szocialista külföldön” élő személylyel találkozott, és egyértelművé vált, hogy találkozzuk csak egyszeri, ám konkrét céllal jött létre, ha ehhez hasonlóan csak egy rövid ideig tartózkodnak Budapesten, és egy bizonyos cím elérhetősége, főként pedig nyugati országok követségeinek utcái iránt érdeklődnek. Gyanús volt rögtön az is, aki az osztrák vagy a jugoszláv határhoz vezető legrövidebb útról érdeklődött, jelentenie kellett azokat az eseteket is, ha valakinél a határ menti országrész részletes térképét látta, vagy olyan személyes dokumentumokat, amik nem tartoznak egy átlagos nyaralás iratai közé, mint pl. születési anyakönyvi kivonat, sorkatonaságot, végzettséget igazoló dokumentumok. Kiemelt feladata volt mindezen általános irányelveken túl a római-parti kemping és a Margitszigeten lévő diszkók és kempingek szemmel tartása.⁴⁷

Közel hároméves budapesti tartózkodása idején azonban „René” főként a hozzá hasonlóan szintén kiküldetésben lévő keletnémetek gyanús viselkedéséről adott jelentéseket: ki az, aki szoros kapcsolatokat ápolt nyugati állampolgárokkal, ki birtokolt nagyobb tételben valutát vagy akár keletnémet márkát. Szintén gyanúsak voltak azok a nyugatnémetek vagy nyugatiak, akiknek a keletnémet étterem volt a törzs helyük.⁴⁸ A „René” által adott jelentések szinte kizárólag a „Raabe Diele” étteremben dolgozó kollégáira vonatkoztak, azok véleményét, anyagi helyzetét, érdeklődési körüket, szabadidős elfoglaltságaikat írta le, a közöttük lévő személyes viszonyokról, ellenségeskedésekről, konfliktusokról, a vezetőséggel való feszültségekről, személyi változásokról szóltak.⁴⁹

Míg feladatai között rendszeresen szerepelt az ország illegális elhagyását tervező keletnémetek felderítése, bizonyos konkrét szórakozóhelyek, mint pl. az Anna, az Amigo és a Piccolo nevű belvárosi presszók látogatása, jelentéseiben még elszórtan is csak ritkán olvashatók nem a munkatársaira vonatkozó információk.⁵⁰ „René” aktájában mindezek mellett a „Raabe Diele” étterembeli kollégái által róla készített jelentéseket is olvashatjuk:⁵¹ ezek a jelentések azonban mindössze egy-egy nyugati vendégekkel átmulatott estéről számoltak be, valamint egyértelműen utaltak arra, hogy a kiküldetésben dolgozó keletnémetek szintén éltek az 1980-as évek végén már virágzó cserekereskedelem lehetőségeivel, sőt, nyugatnémet barátaikon keresztül videomagnót és kazettákat is hoztattak maguknak az NSZK-ból.⁵²

46. BStU MfS AIM 6084/88. „René” I/1. 141–145.

47. Uo. 153.

48. Uo. 141–145.

49. BStU MfS AIM 6084/88. „René” II/1. 34–212.

50. Uo. Pl. 59, 182.

51. Uo. 229–231.

52. BStU MfS AIM 6084/88. „René” I/1. 230.

Hasonló feladatokat kellett ellátnia „Klaus Lehmann”-nak is,⁵³ jelentései főleg a kollégáival közösen eltöltött szabadidő leírására szorítkoztak, néha pedig ellenőriznie kellett egy-egy budapesti címet, ahol feladata alapvetően a közelben parkoló nyugati autók feljegyzésére korlátozódott.⁵⁴ Élettársa, IM „Christiane” pincérnő volt, 1986-tól szintén nem hivatalos munkatárs,⁵⁵ ő 1987 áprilisától dolgozott a budapesti keletnémet étteremben.⁵⁶ „Christiane” nem hivatalos feladatai kiegészültek azzal, hogy a Magyarországon tanuló keletnémet egyetemistákra is külön figyelmet kellett fordítania. Társaihoz hasonlóan, jelentéseiben szintén a kollégáival kapcsolatos intrikák, pletykák, napi apróságok, csempészettel, valutakereskedelemmel kapcsolatos hírek olvashatók, valamint munkatársainak véleménye az NDK-beli politikai helyzetről.⁵⁷ Elvértve adott jelentést a magyarországi helyzetre vonatkozóan is, mint pl. az ellenzék aktivitása ’86 évfordulójával kapcsolatban.⁵⁸ A „Christiane” tevékenységét értékelő összefoglalók szerint étterembeli kollégái folyamatosan azzal gyanúsították, hogy kapcsolatban áll az állambiztonsággal, amit arra alapoztak, hogy igen ritkán fordult elő, hogy valaki az egyik külföldi kiküldetésből egyenesen egy következőt kezdjen meg, őt pedig Prágából közvetlenül Budapestre helyezték. Ennek következtében gyakorlatilag kiközösítették, így – tartótisztje szerint – a munkatársairól való információgyűjtést nem tudta kellően eredményesen folytatni.⁵⁹

A budapesti keletnémet étteremben egy negyedik IM is volt: „Alex” 1976 óta a bulgáriai étteremben dolgozott, ahol 1980-tól delegációvezető, ’86-tól étteremvezető volt. A budapesti „Raabe Diele” irányítását 1987 áprilisában vette át.⁶⁰ Nem hivatalos munkatársként 1988 októberében kezdték foglalkoztatni, azzal a céllal, hogy az étteremben dolgozó keletnémet delegáció vezetőjeként az operatív csoport segítségére lehessen a személyi kérdések gördülékeny lebonyolításában – vagyis a besúgóként is tevékenykedő pincérekkel és szakácsokkal kapcsolatban.⁶¹ A tartótisztje által a tállakozókról készített feljegyzésekből azonban kiderült, hogy „Alex” nem igazán volt alkalmas a keletnémet éttermi delegáció vezetésére, különösen pedig a munkatársak

53. BStU MfS AIM A-8/88. „Klaus Lehmann” II./1. 394–397.

54. Uo. 404.

55. I. Sch. 1984-től a prágai keletnémet étterem pincérnője volt, ahol élettársa szintén pincérként, egyben a prágai operatív csoport „Klaus Lehmann” fedőnevű nem hivatalos munkatársaként dolgozott. „Konspirációs okokból” célszerűnek mutatkozott I. Sch. beszerzése is, aki 1986 decemberében a „Christiane” fedőnevet kapta. BStU MfS AIM A-8/88. „Klaus Lehmann” II./1. 394.; BStU MfS AIM 12426/89. „Christiane” I/1. 15–16, 71–72, 75–76.

56. Uo. 133.

57. Uo. 79–82.

58. BStU MfS AIM 12426/89. „Christiane” II/1.

59. BStU MfS AIM 12426/89. „Christiane” I/1. 133.

60. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” I./1. 7.; 12.

61. Uo. 28–30, 254–257.

közötti személyes konfliktusok kezelésére – ennek ellenére továbbra is megmaradt ebben a pozícióban.⁶²

„Alex” jelentései között találunk számlákat is, melyek a tartótisztjétől „operatív költségeinek” a fedezésére átvett összegekre vonatkoznak. 1989 folyamán összesen 11 alkalommal vett át különböző összegeket, átlagosan 400–600 Ft-ot, az utolsó számla pedig 1989. november 9-én kelt, vagyis tartójától éppen a Berlini Fal megnyitásának a napján vett át még 750 Ft-ot. Az átvételi elismervényekből látható, hogy „Alex” az MfS megbízásából kapcsolatban állt két NSZK-ban élő személlyel is, valamint tartója utasítására és a Stasi által finanszírozva a Hungaroringen is járt, és a Budapest Sportcsarnokban egy rockkoncerten is részt vett.⁶³ Jelentéseiben – hasonlóan a többiekhez – az étterem dolgozói közötti vitákról, konfliktusokról, apró lopásokról, korrupcióról, kölcsönös gyanúsítgatásokról és a Stasival való együttműködéssel való vádaskodásokról olvashatunk. Minden esetben kiemelten szerepeltek a munkatársakat meglátogató személyek, az NDK-ban élő családtagjaikkal való kapcsolatuk, feltűnő vásárlásaik, a szabadnapjaik eltöltéséről szerzett információk.⁶⁴

„Alex” aktájába „Klaus Lehmann” és „Christiane” azon jelentései is olvashatók, melyekben rá vonatkozó terhelő információk szerepelnek.⁶⁵ Egy 1987. novemberi jelentés szerint az étteremben sikkasztottak a keletnémet turistáknak járó napi étkezési kuponok elszámolásakor, amiről a vezetőség is tudott, ám szemet hunytak felette mindaddig, amíg ez a kelet-berlini központ felé történő elszámoláskor nem derül ki. „Alex” felettese úgy nyilatkozott az esetről, hogy amíg az éves bevételre vonatkozó tervet teljesítik, és amíg nem lesz nyilvánvaló mértékű a csalás, őt addig ez nem zavarja.⁶⁶ A konyha személyzete 1988-ban már azzal a haladó szellemű ötlettel állt elő, hogy a megmaradó élelmiszert „pult alatt” értékesíthetnék, a hasznot pedig eloszthatnák a konyhán dolgozók között. „Alex” támogatta is az ötletet, mivel így a konyha érdekeltté vált volna a hatékony munkavégzésben és nyersanyag-felhasználásban, mindössze azt a feltételt szabta, hogy emiatt ne az adagokon spóroljanak. A terv végül nem valósult meg, mivel a konyhán dolgozók mégsem tudtak megegyezni az ügy lebonyolításában.⁶⁷

1989 májusától „Alex”-et többször is megbízták nagygyűlések, demonstrációk, tüntetések meglátogatásával: május 1-jén részt vett az MSZMP és a SZOT majálisán a Dózsa György úton, ahol meglepve tapasztalta, hogy az emberek már az Internacionálé éneklése, illetve a párt- és diplomáciai delegációk vonulása közben elkezdtek szétszéledni.⁶⁸ Május végén a bős–nagymarosi vízlépcső építése elleni tiltakozásra is

62. Uo. 144–255.

63. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” I./1. 262–272.

64. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” II./1.

65. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” I./1. 65–67.; BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” I/2. 111.

66. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” I./1. 68.

67. Uo. 71.

68. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” II./1. 88–90.

elküldték a Vörösmarty térre, ahol a transzparensok feliratait írta le. Jelen volt a Hősök terén Nagy Imre és társai újratemetési ünnepségén is.⁶⁹ 1989 nyarának végén több jelentése középpontjában is a keletnémetekkel kapcsolatos helyzet, a zugligeti menekülttáborról keringő hírek, illetve az étterem dolgozói körében a határnyitással kapcsolatos vélemények, a kollégák által a nyaralásaikon tapasztaltak álltak.⁷⁰

Az ügynökhálózat „Raabe Diele”-beli tagjai így azonkívül, hogy a saját munkatársaik közötti viszonyokról, feszültségekről és véleményükről adtak jelentéseket, gyakorlatilag semmiféle „operatív szempontból releváns” információt nem szolgáltatottak. A kiküldetésben dolgozó keletnémetek – saját jelentéseik alapján is nyilvánvalóan – sejtették, hogy munkatársaik, feletteseik közül többen is az állambiztonság nem hivatalos munkatársai. A keletnémet állam saját, többszörösen ellenőrzött, hivatalos munkatársaiban sem bízott meg, az operatív csoport hálózatának kapacitásait pedig inkább saját besúgói ellenőrzésére kötötték le, mint hogy eredeti céljuknak és feladataiknak megfelelően a keletnémet vendégeket, turistákat és diákokat tartsák megfigyelés alatt.

Az évtized utolsó éveiben több, az NDK-ból végleg áttelepült, de továbbra is keletnémet állampolgárságú besúgója volt a magyarországi kihelyezett egységnek. Egyiküknek magyar felesége lett, az országba való áttelepülése során 1986-ban pedig már másodszor szervezte be a Stasi „Uwe Berger” fedőnéven. Az operatív csoport ekkor már egész évben Budapesten tartózkodó tisztje letelepedési és munkavállalási iratainak elintézésével zsarolta és a VI. Főosztály feladatainak megfelelően az idegenforgalom területén tervezte alkalmazni őt.⁷¹ Nem hivatalos munkatársként azonban addig nem tudott érdemi információkat szállítani, amíg nem volt erre alkalmas munkahelye, így a zsarolás visszafelé sült el. 1987-től egy pesti privát nyelviskolában lett némettanár, ahol a kollégáiról és a városban tapasztalható politikai jellegű akciókról, azok visszhangjáról jelentett. Tőle értesült a Stasi először arról is, hogy a Goethe Intézet 1988 márciusában megnyitotta budapesti fiókját, ahová német nyelvtanárként el is küldték, hogy jelentést tegyen, és kapcsolatot építsen ottani kollégákhoz, sőt, pl. még a Marx Károly Egyetemre⁷² helyezett nyugatnémet DAAD-lektorral is barátkoznia kellett.⁷³ Mindezeket az információkat a Budapesten egyre jelentősebb nyugatnémet hatás és befolyás jeleként értelmezte a Stasi, ami újabb potenciális veszélyforrást jelentett a turistaként idelátogató NDK-állampolgárok szempontjából.

„Uwe Berger” politikai átalakulásokra vonatkozó jelentései részben a magyar napilapok újságcikkein alapultak, sőt, néha maga a tartótisztje kérte meg bizonyos cik-

69. Uo. 95–98, 104–105.

70. BStU MfS AIM 13369/91. „Alex” II./1. 135–152.

71. BStU MfS AIM 12893/91.T.I./1. IM „Uwe Berger” 15–39, 100, 104, 109–116, 161.

72. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, 1953–1990. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem nevet viseli.

73. BStU MfS AIM 12893/91.T.II./1. IM „Uwe Berger” 112, 118, 129, 142.

kek lefordítására,⁷⁴ miközben a Stasi egyéb forrásokból is értesült pl. az MSZMP belső átalakulásáról.⁷⁵ A Fidesz és további politikai pártok és szervezetek megalakulásáról és az 1988 folyamán egyre gyakoribb politikai demonstrációkról is az elsők között jelentett „Uwe Berger”, aki maga is több ilyen tüntetésre elment – természetesen azal a céllal, hogy információkat és röplapokat gyűjtsön jelentései elkészítéséhez.⁷⁶ Tartótiszte elküldte az 1988-as és az 1989-es március 15-i felvonulásokra is, mely utóbbiról szóló jelentéséért külön 1500 Ft díjazásban részesült.⁷⁷ A beszámoló mellett röplapokat is gyűjtött, és az elhangzott beszédek meglehetősen részletes leírását is mellékelte, illetve ő is jelen volt Nagy Imre újratemetésének napján a Hősök terén.⁷⁸

Forrósdó talajon

Miközben Magyarország 1989-ben formálisan még a keleti blokk intézményrendszeréhez kötődött, egyre kevésbé élvezte az ún. „baráti szocialista országok” bizalmát. A magyar hírszerzés 1989 nyarán mindeközben már a nemzetközi politikai helyzetről igyekezett információkat szerezni, amihez a kelet-berlini külkereskedelmi kirendeltségen fedett állásban dolgozó tisztek, valamint a bonni és New York-i hírszerzők jelentései értékes információkkal szolgáltak.⁷⁹ Azt is mondhatnánk, hogy míg a keletnémet állambiztonság futott az események után, és a sajtóból, diplomáciai forrásokból és a társszervek jelentéseiből gyakorlatilag utólag tudott csak tájékozódni a felgyorsuló eseményekről, a magyar szervek már a változó nemzetközi helyzettel kapcsolatosan próbáltak diplomáciai csatornák felhasználásával információkat szerezni. A magyar jelentések már az 1989-es év első felében is nyugat-európai diplomaták a német helyzettel kapcsolatos aggályairól számoltak be: a kikristályosodó új erőviszonyok közepette mindegyikük óvatosan nyilatkozott egy új, erős és egységes(ített) Németország megjelenésének lehetőségéről.⁸⁰

A bonni ún. Belnémet Kapcsolatok Minisztériumából⁸¹ származó forrásokra alapozva a magyar hírszerzés az NSZK hivatalos szempontjaival is tisztában volt, folyamatosan követték az NDK vezetéséhez való viszonyt, a keletnémet lakosság helyzetével és a nyugati lakosság véleményével kapcsolatos hivatalos nyugatnémet álláspontot.⁸² 1989 márciusában például megállapították, hogy „az NDK vezetése saját

74. Uo. 150, 335.

75. BStU MfS Abt. X. Nr. 61. 19–20, 27.

76. BStU MfS AIM 12893/91.T.II./1. IM „Uwe Berger” 177, 186–187, 190–191, 250, 278.

77. BStU MfS AIM 12893/91.T.I./1. IM „Uwe Berger” 218–219, 234.

78. BStU MfS AIM 12893/91.T.II./1. IM „Uwe Berger” 132–137, 313, 338.

79. ÁBTL 1.11.4. 1989 T-IX.; ÁBTL 1.11.4. 1989 D-II/3.

80. ÁBTL 1.11.4. 1989 T-IX. 14–23.; ÁBTL 1.11.4. 1989 D-II/3. 11–30.

81. Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen.

82. A legtöbb, Budapestre továbbított jelentés forrásaként „bizalmi kapcsolat” révén, négy szemközt, ebéd közben megszerzett információkat jelöltek meg. ÁBTL 1.11.4. 1989 D-II/3. 1–30.

hatalmát féltve nem csak a Szovjetunióból, hanem Magyarországról érkező híreket is elferdítve igyekeznek a tömegkommunikációs eszközökön továbbítani. [...] Mindezek ellenére a lakosság jól informált az említett országokban végbemenő reformfolyamatokról. A lakosság körében terjed az elégedetlenség, amelynek egyik megnyilvánulási formája az utazási kérelmek nagyarányú növekedése.”⁸³

1989 nyaráig az érvényben lévő államközi egyezmények, a jogsegélyegyezmény, a vízummentes utazásról szóló egyezmény és a két állambiztonsági szerv közötti együttműködési megállapodások értelmében – az egyre gyakrabban jelentkező zavarok ellenére⁸⁴ – az évtizedeken át megszokott módon zajlottak a két állam között a kapcsolatok, a turisták ki- és beutazása, az elfogott személyek átadása és átvétele, információk kicserélése. A helyzet egyre inkább diplomáciai, illetve nemzetközi jogi kérdéssé vált, a külügyminisztériumok közötti egyeztetésekről pedig a Stasi is csak utólag és csak részlegesen értesült.⁸⁵ Mindeközben a magyar hírszerzés New York-i kapcsolata egy brit diplomatával folytatott beszélgetés alapján már 1989. augusztus végén a következő információkkal szolgált: „Amennyiben az NDK-ban is reformokat hajtanának végre, belátható közelségbe kerülne a két német állam újraegyesítésével kapcsolatos kérdés napirendre kerülése. A gazdaságilag és katonailag egyaránt erős német állam létrejöttét sem a SZU, sem a nyugati hatalmak nem tartják sürgősnek. [...] Brit részről ugyan valóban kényelmetlen realitásként számolnak a német újraegyesítéssel, ám Európára nézve ennél is kellemetlenebbnek tartják a jelenlegi politikáját folytató NDK-t.”⁸⁶

A határnyitás következtében Magyarország gyakorlatilag azonnal kikerült az NDK szempontjából „barátinak” számító országok köréből, ahogyan azt egy 1989. szeptember 12-i NSZEP politikai bizottsági ülésen Günter Mittag, a KB tervgazdálkodásért felelős titkára jegyzőkönyvben rögzített szavai is mutatják: „Magyarország többé nem az, mint két vagy tíz évvel ezelőtt. Ezt mindenképpen meg kell állapítanunk.”⁸⁷

A két ország között beállt feszültség ellenére azonban a két állambiztonsági szerv együttműködése szinte zavartalanul folyt tovább. 1989. november második feléből származnak az utolsó olyan iratok, melyek az operatív csoport jelenlétére utalnak, míg az együttműködés más területeihez kapcsolódó levelezés egészen 1990. január 10-ig, vagyis szó szerint az utolsó pillanatig nyomon követhető, hiszen a már Amt für Nationale Sicherheitnek átnevezett Stasi kelet-berlini központját január 15-én rohamozták meg az aktáik szabadságát követelő keletnémetek.⁸⁸

83. ÁBTL 1.11.4. 1989 D-II/3. 1989. március 3. Jelentés. 4–5.

84. Például: BStU MfS Sekr. Neiber Nr. 1003.

85. BStU MfS Abt. X. Nr. 61. 37–44.

86. ÁBTL 1.11.4. 1989 D-II/3. 30.

87. NSZEP Politikai Bizottságának ülése, 1989. szeptember 12. In: Németh, 2010: 423.

88. Giesecke, 2001: 261.

Az 1989-es év eseményei, a folyamatosan változó nemzetközi politikai helyzet a változásokra egyre lassabban reagáló, túlbürokratizált állami szerveknél, így az állambiztonságoknál is krízist jelzett. Mire azonban a szükséges intézkedéseket meghozták – volna –, addigra nemcsak a magyarországi és az NDK-beli, hanem a nemzetközi események is túlléptek egy-egy szerv hatáskörén: a teljes szovjet blokk összeomlott. Az egyre nagyobbra duzzadt, szigorú katonai rendben működő állambiztonsági szervek struktúrájuk, működési elveik miatt gyakorlatilag képtelenek voltak követni a történéseket, illetve ha információik voltak is, – szerencsére – nem tudtak időben reagálni, a kiobbanni készülő eseményeket célzott intézkedésekkel megelőzni.

Levéltári források

ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

ÁBTL 1.11.4. BM Állambiztonsági szervek iratai

BArch (Bundesarchiv)

BArch DC 20 NDK Minisztertanács iratai

BStU (Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik)

BStU MfS Abt. X.

BStU MfS AIM

BStU MfS HA II.

BStU MfS HA VI.

BStU MfS Sekr. Neiber

BStU MfS ZAIG

BStU MfS ZKG

BStU MfS ZOS

Hivatkozott irodalom

Blum, 2009

Blum, Ralf et al. (Hrsg.): *Abkürzungsverzeichnis. Häufig verwendete Abkürzungen und Begriffe des Ministeriums für Staatssicherheit*. Berlin, BStU.

Engelmann, 2011

Engelmann, Roger et al. (Hrsg.): *Das MfS-Lexikon*. Berlin, Ch. Links Verlag.

Gieseke, 2001

Gieseke, Jens: *Der Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945–1990*. München, Deutsche Verlags-Anstalt.

Gyarmati, 2010

Gyarmati György: A vasfüggöny és az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon 1989-ben. In: uő (szerk.): *A Páneurópai Piknik és határáttörés húsz év távlatából*. Sopron–Budapest, L'Harmattan Kiadó. 95–116.

Németh, 2010

Németh István: *A Német Demokratikus Köztársaság, 1949–1990. Összegzés és dokumentumok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Oplatka, 2008

Oplatka András: *Egy döntés története. Magyar határnyitás – 1989. szeptember 11., nulla óra*. Budapest, Helikon Kiadó.

Slachta, 2014

Slachta Krisztina: *A Stasi Magyarországon. Az egykori NDK Állambiztonsági Minisztérium operatív csoportjának magyarországi tevékenysége, együttműködés a magyar és a keletnémet állambiztonsági szervek között, 1964–1989*. Doktori disszertáció, PTE.

Slachta, 2016

Slachta Krisztina: *Megfigyelt szabadság. A keletnémet és magyar állambiztonsági szervek együttműködése a Kádár-kori Magyarországon. 1956–1990*. Budapest–Pécs, ÁBTL – Kronosz Kiadó.

Wolter, 2009

Wolter, Heike: *'Ich harre aus im Land und geh, ihm fremd'. Die Geschichte des Tourismus in der DDR*. Frankfurt – New York, Campus Verlag.

Kulcsszavak: NDK, Stasi, ügynöki hálózat

From friends to adversaries? The Hungarian change of regime through the East-German Perspective

The political changes in Hungary made the leaders and also the state security in East Germany more and more concerned from as early as the second half of the 1980s. In Hungary more and more western or westernish phenomena appeared due to which, besides the ever rising prices, Hungary became a dangerous place for the East-German tourists and exchange students: more and more western visitors, cars, newspapers, German speaking radio stations, western style fashion, wider and wider ranges of products, an Adidas store, the Goethe Institute, DAAD-lecturer. In the year of 1989 the events that happened in Hungary also brought the end of East Germany closer. For the East-German government the demonstration on 15th March and the forming opposition clusters were startling. After the announcement of the demolition of the Iron Curtain the “omniscient” state security could only get some sketchy information about Hungary joining The Geneva Conventions, while they followed the changes within the our Interior Ministry with incredulity. Since Hungary stepped on the road towards democratization, it became more and more dangerous from the perspective of the so-called “friendly” socialist countries. As for East Germany Hungary, although East-German citizens were trying to find the road to escape towards the West right here, by the end of the summer, became an adversary.